

- гос. ун-та им. Н.Г.Чернышевского: Словесно-ист. отд. пед. факультета.
– Саратов, 1923. – Т. 1. – Вып.3. – С.58 – 59.
12. Ткаченко А. Елементи поезики – чинники стилю // Філол. семінари. –
Вип.6. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2003. – С.22-29.
13. Ткаченко А. Мистецтво слова : Вступ до літературознавства: Підручник
для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів.
– 2-е вид., випр. і доповн. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2003. –
448 с.
14. Ткаченко А. Між Хаосом і Космосом, або В передчутті
неоструктуралізму // Слово і час. – 2000. – №2. – С.11-15.

Олена Євмененко

ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ПОСТАТІ ІВАНА БОГУНА В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ПОЧАТКУ ХХ СОЛІТТЯ

Статтю присвячено найгероїчнішій сторінці вітчизняної історії – добі української козаччини. Подається огляд історичних творів першої половини ХХ століття, присвячених постаті відомого козацького полковника Івана Богуна. Найбільше уваги приділено художній концепції постаті Богуна у однойменному історичному романі Олександра Соколовського.

Українська козаччина була справді унікальним явищем у світовій цивілізації, цілою великою епохою самовиявлення і самореалізації нашого народу, однією з найгероїчніших сторінок многотрудної вітчизняної історії. Козацтво відіграло величезну роль у збройній боротьбі українців за відновлення державності. У майже двохсотрічному єдиноборстві з різним ворогом в українському козакові виформувалося відчуття власної значущості, національної свідомості, відповідальності за долю співвітчизників. Сам факт існування Запорозької Січі свідчив про те, що в умовах бездержавності український народ створив вільне військово-промислове об'єднання і збройні сили – важливі прикмети державності нації.

Донині ця героїчна доба дає невичерпний матеріал для творів, які виражають національну свідомість народу. Романи і повісті І. Нечуя-Левицького, М. Старицького, А. Кащенко, Ю. Косача, З. Тулуб, Р. Іваничука, Ю. Мушкетика, П. Загребельного тощо, присвячені козаччині, сприяють глибшому осмисленню минулого, екстрапольованого на проблеми сучасні, служать розв'язанню актуальних виховних завдань. Українські письменники, за словами О. Мишанича, «...сконструювали своєрідну історію козаччини у всіх її часово-просторових вимірах, злетах і падіннях. Козацька доба в історії України – вічна тема української літератури; її становлення, еволюція, досягнення і втрати будуть ще предметом спеціальних досліджень» [4, с. 133].

Згадуючи про козацьку добу, не можна оминати увагою постатей славетних Козацької доби, торкаючись таких видатних історичних постатей, як запорізьких ватажків Богдана Хмельницького, Петра Конашевич-Сагайдачного, Івана Сірка, Петра Калнишевського, Максима Кривоноса, Івана Богуна та інших.

Ім'я видатного полководця та політичного діяча України середини XVII ст. Івана Богуна навіки залишилося в пам'яті нащадків, про що свідчать численні народні перекази та думи: «А кобзарі грали, в струни дотикали та Богдана з Богуном піснями вихваляли!».

Іван Богун (загинув 1664 р.) – вінницький (кальницький) полковник, один із найпомітніших воєначальників доби Хмельниччини. Він брав участь у всіх найвідповідальніших бойових операціях, очолюваних гетьманом. Особливо важливу роль ватажок відіграв у битві під Берестечком, виступаючи як проти польського, так і проти московського панування на теренах України.

Після смерті Б. Хмельницького Богун підтримував спроби Ю. Хмельницького та І. Виговського проводити незалежну від Москви внутрішню й зовнішню політику, але коли ті вирішили остаточно розірвати стосунки з Росією і перейти на бік Польщі чи Туреччини, він виступив і проти них. Так, І. Богун відмовився підписати Гадяцький трактат, укладений гетьманом І. Виговським з польським урядом у вересні 1658 року, за яким Україна мала знову повернутися до складу Речі Посполитої. Разом із славетним запорозьким кошовим Іваном Сірком Богун відкрито виступає проти Виговського і 1659 року організує повстання на Лівобережжі й Правобережжі. У 1660 році полковник висловлює свою незгоду з положеннями Слободищенського трактату, що його уклав Ю. Хмельницький з польським урядом, і який передбачав залежність України від Польщі.

Така діяльність І. Богуна, зрозуміло, була не до вподоби королівській владі. 1662 року його схопили і відправили до в'язниці Мальборг (Марієнборг). Проте уже наступного року Ян II Казимир, виступаючи в похід на Лівобережну Україну і розраховуючи на авторитет, військовий талант Богуна, звільнив полковника, призначивши його командиром козацьких загонів у складі війська правобережного гетьмана П. Тетері. Однак 17 лютого 1664 року І. Богун, звинувачений у спробі перейти на бік ворогів короля, був по-зрадницькому вбитий шляхтою під Новгород-Сіверським.

Постать козацького полковника Івана Богуна цікавила багатьох вітчизняних письменників: Михайло Старицький («Богдан Хмельницький»), Адріан Кащенко («Славні побратими», «Борці за правду»), Олександр Соколовський («Богун»), Яків Качура («Іван Богун»), Юрій Мушкетик («Брат за брата») тощо.

Насамперед варто назвати роман-трилогію Михайла Старицького «Богдан Хмельницький» (1897) – найдовершеніший історичний твір визнаного класика. «Відтворюючи найважливіші моменти вітчизняної історії, Старицький мав на меті не лише уславлення героїчного минулого, визначних історичних діячів, волелюбності й героїзму українського народу. Роман пройнятий глибокою вірою в історичну перспективу державності України», – зазначає Н. Левчик [3, с. 40]. Іван Богун у цьому творі виступає не лише втіленням лицарського духу українського козацтва, а й виразником його гуманістичних устремлінь.

У романі М. Старицького «Руїна» (1899) образ Богуна сповнюється філософського змісту. Глибоко переживаючи перемогу руїнних сил в Україні, духовну порожнечу в суспільстві, уславлений козацький ватажок тут починає навіть заздрити померлим: «... ніби навколо нього не було більше вже ні людей, ні землі, ні світла, ні неба, а одна лише німа, непроглядна темрява. Холод обійняв його тіло і стиснув болісно серце».

Спираючись на історичні, фольклорні джерела, уважно осмислив життя та боротьбу Богуна й Адріан Кащенко в оповіданні «Славні побратими» і повісті «Борці за правду» (обидва – 1913). В інтерпретації Кащенко, Богун – добрий тактик, який у кожному бою демонструє філігранну військову виучку, безприкладну мужність, одчайдушність, талант воєначальника. У фіналі повісті «Борці за правду» «український богатир» Богун виступає уособленням нескореності українського народу, який підніс зброю в оборону власного права на життя. Герой зустрічає смерть без покаєння й розпачу. Неважко помітити, що художні оцінки А.Кащенко у повісті співпадають з оцінками того ж історичного періоду, висунутими М. Старицьким у «Руїні». Душі застрелених жовнірами

Чернецького Богуна і його побратима Довбні линуть «... у горішне царство шукати правди на тім світі».

А. Кащенко показує Богуна у романтичному ключі: досвідченим військовим керівником, розумним і стриманим, спроможним приймати найвідповідальніші рішення, до дрібниць продумувати хід бойових акцій.

Вдався в художньому плані образ Богуна і Г. Сенкевичу в романі «Вогнем і мечем». Його Богун – «демонічний характер, який єднає з романтичними образами... спорідненість з природою, простий, примітивний спосіб життя й індивідуалізм» [1, с. 11].

Твори Олелька Островського (видані між 1912 і 1918 роками) «Жовті Води», «Корсунь» (1648 р.), «Данило Нечай» (1651 р.), «Берестечко», «Іван Богун», «Руйнування Батурина» та ін. попри невисоку мистецьку вартість, ці повісті та оповідання містили багато фактичного матеріалу.

1918 року в журналі «Шлях» з'являється уривок з роману Гната Хоткевича «Берестечко», де письменник мав намір широкомасштабно відтворити польсько-українські взаємини у переддень і під час битви близ Берестечка. Але, як пише Ф. Погребенник, «... обставини емігрантського життя, постійна турбота про хліб насущний не давали йому (Хоткевичу. – О.Л.) змоги зосередитися над задуманим твором, що вимагав глибоких досліджень історичних джерел» [5, с. 547].

Уже 1929 року побачила світ історична драма-тетралогія Г.Хоткевича «Богдан Хмельницький» (п'єси «Суботів», «Київ», «Берестечко», «Переяслав»), заґрунтована на неоромантичному світобаченні й гуманістичній концепції. Доба Хмельниччини загалом і діяльність Богуна зокрема висвітлюються тут з національних позицій, у

відповідності до історичної правди. Це й дало підстави радянським літературознавцям віднести твір до «буржуазно-націоналістичних».

Художня концепція Богуна, репрезентована О.Соколовським у однойменному романі, спирається насамперед на історичні версії М. Грушевського та О. Єфименко. Олександр Соколовський наділяє свого головного героя – Богуна – справді лицарськими рисами. Однак перед нами – не лише видатна історична особа, а й звичайна людина. Маємо можливість спостерігати за героєм і у вирі історичних подій – боях з поляками, шуканнях виходу зі складних обставин, у побутовому спілкуванні з козаками, в інтимних розмовах з коханою Оксаною, друзями та на самоті, коли Іван сумнівається, роздумує. Ватажок, отже, показаний не тільки як вправний полководець, готовий на смерть битися за всенародну справу. У його грізній поставі помічаємо й звичайне людське щиросердя, якусь душевну розкутість, і здатність по-справжньому кохати.

Упадає в око, що Богун часто виявляє риси неоромантичного героя, виступаючи соціально детермінованою особистістю, психологія якої є своєрідним віддзеркаленням суспільної психології. За таких умов, як зазначає Л. Дем'янівська, «...романтичний герой певною мірою деромантизується, зникає як виняткова особа, – замість нього приходять яскрава особистість, сформована умовами свого середовища, ним детермінована, особистість, яка значно ближче стоїть до маси, юрби, оточення» [2, с. 123].

В образі Богуна помітне прагнення Соколовського відповідно до історичної правди витворити ідеал козацького ватажка – відважного воїна, політика, всенародного улюбленця. Сміливий, рішучий, проїнятий жагою волі, сповнений відчуття власної гідності, ватажок користується повагою козаків і простого люду, уміє прислухатися до громади, зважити на

мудрість народу. Козаки поважають і люблять свого полковника не тільки за його відвагу, а й за добре ставлення до них. Кожного козака свого полку Богун знає особисто: «... коли в кого з них траплялась якась «несправа» – чи то з мушкетом, чи то з возом, чи то з конем, - полковник майже завжди про це пам'ятає і не забуває поспитати при першій нагоді. Він не сердився, не лаявся навіть тоді, коли козак почував за собою якусь провину, він тільки нагадував і цього було цілком досить».

Богун має також і надзвичайний організаторський хист: Подільський полк, яким він керує разом із Київським та Корсунським, усі вважали зразковим. Дуже часто своїми запальними діями та визнаним талантом воєначальника Богун «заражав» своїх підлеглих. Так, голосна слава найкращого з усіх козацьких і навіть татарських стрільців назавжди закріпилася саме за ним. Десятки козаків стали палкими наслідувачами Богуна. «Позлазивши на високі драбини, закриті щитами, цілими днями стежили вони, чи не висунеться десь голова необережного шляхтича, щоб простромити її стрілою.

Поляки ховалися, закривалися плахтами, ряднами, ковдрами, - ніщо не допомагало» [6, с. 256].

Зворушливо виписано Богуна і як відданого побратима. Він з великою любов'ю та повагою ставиться до Морозенка, Нечая, Кричевського, яких постійно підтримує, яким довіряє свої сумніви, побоювання. Як велике горе сприймає Іван Богун звістки про те, що загинув Морозенко, а через деякий час і Нечай. Полковник своїм обов'язком вважає помститися ворогові за смерть побратимів.

Богун – людина запальної та гарячої вдачі; він постійно рветься в бій, вважаючи, що таким чином вирішить усі проблеми. Полковник вважає необхідним всілякою ціною скинути зі свого люду панське ярмо, «...інакше

викорінять пани навіть саме ім'я козацьке» [6, с. 38]. Іван Богун Соколовського міг би рішуче заявити: «Московському цареві я не присягнув, але не через те, що бажав би служити королеві, а через те, що вільному народові, як ми зараз, не личить нікому присягати. Булави од короля я не приймаю, бо вільному народові не личить приймати клейноди з чужих рук». Слід зауважити, що численні монологи Богуна звучать апогеєм козацької витривалості, звитяги, героїзму й патріотичної відданості Україні.

Фізично й морально могутній, полковник кидається з крайнощів у крайнощі, не знаючи жодних обмежень для своїх дій. У ньому весь час борються антитетичні почуття. Найчастіше він виявляє себе як хитрий тактик. Так, наприклад, після облоги під Вінницею Богун здобув не тільки серед українських козаків, але й серед поляків «незвичайно високу репутацію лицаря і стратега, як ні один з козацьких ватажків» [6, с. 197]. Богун підготував для поляків пастки. Ця його хитрість стала легендою, на що звертають увагу історики, а також О. Соколовський у своєму романі.

Ім'я Івана Богуна овіяне невмирущою славою, а пов'язані з ним численні витвори народного генію людська пам'ять пронесла крізь віки. І.Богун є героєм багатьох історичних пісень, дум, народних легенд і переказів. З його ім'ям у часи громадянської війни й відродження української державності (1918 – 1920 рр.) різні за політичними уподобаннями сили йшли на смертельні битви.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васьків М. С. Творчість Г.Сенкевича у контексті українсько-польських літературних взаємин: Автореф. дис... к.ф.н.: 10.01.04 / Дніпропетровський державний університет. – Дніпропетровськ, 1996. – 20 с.

2. Дем'янівська Л. С. Іван Карпенко-Карий (І. К. Тобілевич). Життя і творчість: Навч. посібник. – К.: Либідь, 1995. – 144 с.
3. Левчик Н. Історична проза М. Старицького (далекі образи – близькі ідеї) // Слово і час. – 1990. - № 12. – С. 38 – 44.
4. Мишанич О. В. Повернення. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: АТ «Обереги», 1997. – 336 с.
5. Погребенник Ф. П. Гнат Хоткевич і його історична проза // Хоткевич Г. М. Авірон; Довбуш: Повісті. Оповідання. – К.: Дніпро, 1990. – С. 539 – 553.
6. Соколовський О. О. Богун: Історичний роман з часів Хмельниччини. – К.: Укр. центр духовної культури, 1996. – 368 с.

SUMMARY

The article deals with heroic epoch of Ukrainian history called The Cossacks. The author gives a review of historical works of the first half of the XXth century devoted to well-known Cossack colonel Ivan Bogun. Main focus is concentrated on the artistic conception of Bogun's personality in the historical novel of Oleksander Sokolovsky.

Оксана Кудряшова

ФОНІЧНІ ПРИЙОМИ У ТВОРЧОСТІ ГРИЦЬКА ЧУПРИНКИ

У статті досліджується дія голосних і приголосних звуків на певні рівні поезії Грицька Чупринки, який прагнув досягти таким чином образності й мелодійності. Розглядаються алітерації, асонанси у ролі акомпанементу, звукового курсиву, звуконаслідування.

Повтори є однією з найважливіших складових поетичної мови Грицька Чупринки. Однак українські критики не змогли належним чином оцінити роль ритміко-синтаксичного чинника (фігур) у його художній мові, як важливого елемента естетичного та психологічного впливу творів автора на читача. Навіть побіжно переглядаючи невелику спадщину